

Nem szaval, mesél nekünk, akik hallgatjuk „az elmúlástól tetten érten“ azon a kerek évfordulón. Telnek az évek, változik a szín. Vizsgálunk a huszadik század magyar irodalmából. Szilágyi Domokos József Attila-verset eleméz. „Én nem így értelmeztem ezt a verset!“ — szakítja félbe raccsolva a vizsgálót. „Én így értelmezem“ — válaszol halkán, higgadtan a renitens Vizsgáló. Osztályzat: 7-es. Újabb színváltás. Hangadó kritikusok találkoznak egy tudomásul veendő korosztály képviselőivel. „Ki a példaképéd?“ — faggatják Lászlóffy Aladárt. „József Attila.“ — „Akkor miért írsz szabad verset?“ Összenézünk. Eszünkbe jut-e a verssor: „De annyi mindenfélét hall az ember, / hogy erre csak hallgatók?“

Hát hallgassunk. És figyeljünk. „Nem én kiáltok, a föld dübörög...“

LÁSZLÓFFY ALADÁR

Tudásnak panaszt tevő

Még mindig nagyon fáj, ami nagyon fáj, „sebed, a világ ég hevül s te lelkedet érzed, a lázat“. Pontos diagnózissal szolgálni s a művészet biotikumával is, egyre sürgetőbb tennivaló abban a XX. században, öröklött anyagból tenyésző emberi világban, mely még mindig nem annyira épül az egzaktra, a cselekményre, mint amennyire a pszichikumra, pszichózisra, a manipulációra és rávehetőségre. A József Attila korabeli kedves, pici abesszin és spanyol válságok post mortem, az életmű életében a lényegig szennyezett apokalipszis légkörévé tudnak válni. Hetvenötödik esztendejére szinte naivnak volna tekinthető konfliktus-tapasztalata, sajnálnivalóan egyszerűnek az az idegketrec, kutyaszorító, melyből lám, máris nem lehetett szabadulni; mi ez az azóta átélt, személyes életetekbe koncentrálnódó és emberiség-életrajzba belestresszelő több és borzalmasabb mellett! Szerencsére ilyesmirelő szó sincs, akkora személyes szenvedések és művészi értékek fedezetének védelmében, amekkorától Ő nem egy évszázadszilánk vidéki notabilitása, hanem a jelenkor egyik Nagy Menthetetlenje, Mementója.

A költő, Aki A Tudásnak Akart Panaszt Tenni. Erre biztatott, ezzel érvelt és fenyegetőzött. Észjárása, mely ilyesmire ragadtatja a költőt, a legnaivabbak és leglogikusabbak közül való: embercentrikus, emberi méltóság centrikus. Nagyon rossz kor az, amikor már meg se teheti, legtöbb helyén az időnek-történelmi térnek még hagyják, hiszen gyakorlatilag úgysem ér egy fületlen gombot valóságot átszövő apparátusokkal, tankokkal, még testvéri tankokkal szemben sem, melyek rímeit dübörgik szerte, vagy sem, valamit itt-ott csak letaposnak, hogy aztán újfent legalább költők szavát kell felelmenni ellenük, meg az újonnan letört kalászkat, ledöntött falakat, fiókokból kiszórt kisémbert holmit. Ez az észjárás mégis az egyik kiutat jelentő konvenció marad. Csak természetesen: „költői“ megoldás. Ám manapság már legalább maguk a költők átgondolják, hogy ugyanbizony mi lenne, ha önszavukat komolyan vennék, s aszerint kezdenének élni, amilyen magas eszményekről tesznek, a versben egy tapodtat sem engedve, tanúságot. Mégsem póz ez, és mégis szomorú.

Ki is a Tudás: 1935—36-ban „már hárommilliárd“, ma már négy, az ezredfordulóra, mondjuk, hét lesz; — ha nem volna többnyire megfélemlített kisémberek összességére, akkor valóban valami jóindulatú óriás lehetne, ám nagy bütykös ujjaival úgysem tudna odanyúlmi minden megszegett szerződésért, meghurcolt áldozatért, behullt szőrszálért a be nem avatkozás sok kis levesébe.

De bár a logosz közös, úgy él a sok-sok ember, mintha külön gondolkodása volna — mondja melankolikusan már Hérakleitosz. A költők pedig úgy tesznek, mintha egyetlen gondolkozásba fogható volna a világ, csak egy-két szép meggyőző szóra van még szükség. Ebben hasonlítanak a diktátorokhoz, az egyedül üdvözítő paradigmák erőltetőihez. Szerencsére hatalomtalanok, lúdtalpasak, zseniálisak s nyugalmat nem lelnek, csak papot. Az észjárások s gondolatmenetek pedig úgy különböznek, mint az ízlések és pofonok. Montaigne, jól benn az árnyalt eszeveszettség sűrűjében, már pontosabban pedzi: „Az igazat mondom. Nem úgy, ahogy tudom, csak úgy, amennyire merem. De ahogy öregszem, évről évre egy kicsivel mindig jobban és jobban merem.“ Kettőjük között, mintegy a dolgok ritmusának láthatatlan szimmetriatengelyében ott van Róma bukása, mikor egy Odoáker bácsi globális kultúrfőlnye ellen először volt tehetetlen a haladó világközvélemény. Annyi minden után, egy újabb szimmetriatengely szaggatott vona-

lánál, ott, ahol szakadni szokott, ott bátorodik az utca és a föld fia, kinek nem volt azürké paplana, és költeményben, zseniálisban, érvényesben, szinte megismételhetetlen teljesítményében egy önmagát nagyon komolyan vévő kis kultúrának, nyelvnek — tehát versben elkészíti újra az etikai leltárt! „Az ám, hazám!“ De hát csak költészet az is... „Nagy égi! Negyven éve prózában beszélek, és nem tudtam róla!“ — égbekiált Molière úrhatnám polgára. Mert hát az észjárások és gondolatmenetek különböznek. Valamint a korok. S a sorsok. Ilyen különbözős az Ő személyes sorsa is, benne az Egész borulása újra. A vasúttól kicsit távolabb. Még egy, romlandóságon múló kísérlete a kozmikus logikának! Pedig egyre megengedhetlenebb a megfutamodás. Kivégzőosztag elől a halálba. Vagy a sifirózott értelmetlenségbe. Mindkettő végzetes. Nagyon ritkán engedhetjük meg magunknak, hogy az állandósult konfliktushelyzetben ne legyünk józan ítélőképességünk teljes birtokában. Ez a nagyon ritka még sohasem fordult elő. Annál többször az olyan helyzet: „Légy fegyelmezett!“ A Don-kanyar napóleoni idővé változott: körülbelül annyira van, mint a napóleoni idők negyvennyolc-negyvenkilencben. A költészet feladatait különböző bizottságok és tekintélyek hozzák, ünnepélyes lassú gyászzenével a költő hetvenötödik születésnapjának talapzatára, koszorúzni. Elöl a költészet horatiusi feladatai. Aztán a költészet rilkei feladatai. Valahol hátul a költészet jenőkei feladatai, helyi szóvirágkertészetekből. Az idők szépen megkülönböztethetők: vérzivataros, daliás, régi szép, békebeli, satöbbi idők. Van ami, sajnos, nem talál, annyira nem talál egy-egy alkotóhoz, mint az olyasmi, hogy dr. Petőfi. Ennyire nem talál nagy költőnkhez az utólag is közelméréskedő helyiérdekűség. Jól van, hogy ott tetten érve, J. A. alkalmi hőmunkás vagy bútorszállító, ha költőként nevezi meg magát X. Y. hatósági közeg, alispán, államtitkár, esetleg főszerkesztő előtt, nem hiszik el neki. És a mindig főleg kikapcsolódni kívánckozó köztudat számára figyelemre méltóbb, miszerint Márta, Gréta, Hanna toalettje bájos volt a leányszövetség, a nyugdíjas ítéletvégrehajtó idei, kétvilágháborúközi jótékony célú estélyén; de hát utólag is, a helyreállítás, a jóvátétel, az ismeretterjesztő vándorkiállításokon bemutatott mélyrétegek, az elnevezett utcák, terek, lakótelepek, díjak, akadémiaiák, izék után is, és meddig?

Aki hetvenöt éves, de történetesen vagy szerencsére már nincs, még fiatalon elhunyt, sajnálatos, ám esetleg nagyobb tragédiákat, személyes és ösztönzeti megaláztatásokat megtakarító körülmények közt — az mégsem „nagy öreg“ ugyebár, valamelyik vidék elmaradhatatlan védőszentje? Talán. Hisz „oly rövid dal a lét“ (Határ Győző), alig elég világrengetésre, hogyan lehetne szomorú új stílust teremteni — triste stil nuovo — a kornak, ha folyton a régi hangulatában kell sirva-nevetve fűrödni, abban forgatják meg a szót, a színt, az élet játékszíneit. Inkább módot kellene találni rá, hogy ne csak utólag, emlékiratból és adomából derüljön ki, hogyan bántak a költővel s miért... Mint minden negyed, fél, háromnegyed és egész centenáriumon, arra koncentrálna folyik a szó, hogy mennyire szeretjük, értjük, vállaljuk, valljuk. Még azokat is, akik nem voltak minden mércén hibátlanul „haladók“, s ezért száműzetettek a hidegháborús tankönyvekből: a kokakólával együtt rehabilitált jelenkori Ovidiusok.

És milyen érdekes, nem ma van április 11., de a $\frac{3}{4}$ centenárium ma lesz, itt van, itt is van, ebben is van. Ők, azaz mi, tegnap és holnap ünnepelnek. Akkorra készültünk el az ünneppel. A vaníliai koszorúkkal. Úgy elképzelték azt, hogy aki valóban RÁ akar gondolni tisztelettel, kegyelettel és némi szófogadással, hogy na ma épp hetvenöt éve volt, hogy kinyitotta pörös kis száját, az itt áll s bizony annyiféleképpen tehet, mennyi minden amatőr, civil fura formában, elképesztő érzélgős és primitív szertartások közepette teheti — akárcsak a nagvérdemű nyilvánosság, mely a lényegét még mindig aligha fedezheti fel hangosan is J. A.-ban, -ben, -ból, -ból. Ezért azt is el lehet képzelni: hogy az elidegenedés itt szükséges rossz; hogy hányan de hányan vannak mégis, szerte a világban, akik otthon és önként, olvasva, fellapozva ünnepelnek. És tanulnak, készülnek. Szárszóra, Segesvárra, Kerepesire, Házsongárdra. Tiszteletet kivívni, méltóságot, nyugalmat megőrizni, a megpróbáltatásokban s a diadalokban, az üldözés s az ünneplés közepette egyaránt erkölcsi bátorságot tanúsítani.

Mert ugyebár frigid, aki nem tud részt venni, minden körülmények közt is, az áhitatban. Csak mert esetleg nem feledheti, hogy még mindig a semmi ágán ül szíve, ezért szomorúan és hatalomtalanul üzeni: a XX. század végén már valóban nincs bocsánat semmilyen inkvizícióra, a tudás várja a panaszt, de nem ígér magyarázatot. A többi néma csönd, hamleti sápadás, áprilisi illat vagy tréfa, hűvösi vonatfűtő, ünneprontás, annak, ki mindig fűtve lakik őt szobát, és szívalomlóm-harc, medvetánc. Miért szabadkozott? A humanizmus (a költészet s minden egyéb nem kívánt törlendő) nem az informatika technikai tökéletesedésében működik tovább. Hanem a meghagyott fejekben.